

Makale Künyesi (Araştırma): Nayir Ekinci, H. (2024). Nâbî divanı'nda merdiven ve sembolik yansımaları. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 1303-1318.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1558747>

NÂBÎ DİVANİ'NDA MERDİVEN VE SEMBOLİK YANSIMALARI

Hilal NAYİR EKİNCİ¹

ÖZET

Mimari unsurlar, dünya edebiyatında yalnızca fiziksel mekânları temsil etmez, aynı zamanda soyut ve sembolik anlamlar taşıyan öğeler olarak da yer bulur. Mimari elemanların edebiyatta bir anlam çerçevesi içinde ele alınması bu yapıların işlevsel özelliklerinin ötesine geçerek insanın duygusal, ruhsal ve düşünsel dünyasıyla bağlantı kurmasını sağlar. Bu bağlamda, merdiven, hemen her kültürde sembolik anlamlar kazanan bir yapı elemanı olarak öne çıkar. Merdivenin anlatılarda yer bulmasının nedeni onun yalnızca mekânlar arasında fiziksel bir bağ kurması değil, aynı zamanda yükseliş ve düşüş gibi soyut kavramları da temsil edebilmesidir. Merdivenler, özellikle insanın ruhsal ya da sosyal mertebelerdeki yükseliş ve düşüşlerini sembolize eder. Edebiyatın her döneminde ve türünde bu mimari figürün, bir benzetme aracı olarak kullanıldığı görülür. Merdiven, aynı zamanda insanın çabalarının, başarılarının, başarısızlıklarının ya da hayatta karşılaştığı engellerin bir simgesi olarak da değerlendirilir.

Nâbî, klasik Türk edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olarak, yaşadığı dönemin sosyal ve toplumsal yapısını şiirlerine yansıtmış bir şairdir. Onun şiirlerinde devrin sosyo-kültürel özelliklerine dair izler bulmak mümkündür. Nâbî, şiirlerinde zaman zaman halkın gündelik diline yer verir, sosyal çevre ve toplumsal yapıyı eserlerine taşır. Özellikle halk arasında sık kullanılan deyimler, gündelik yaşamda karşılaşılan nesnelere, onun hikemi üslubunu besleyen önemli unsurlar arasındadır. Gözlem gücünden sıklıkla faydalanan Nâbî'nin şiirlerinde gündelik hayatın sıradan nesnelere, mecazlar ve benzetmeler aracılığıyla daha derin anlamlar kazanır. Bu nesnelere biri de merdivendir. Merdiven, bir yandan işlevselliğiyle insan yaşamının her alanında var olan bir yapı elemanı ve nesne olarak görünürken, diğer yandan Nâbî'nin şiirlerinde kimi zaman derin sembolik anlamlar taşır. Gündelik hayat içerisinde göze batmayan bu mimari unsur Nâbî'nin divanında yer bularak çoğunlukla sembolleşir. Bu çalışma kapsamında Nâbî'nin divanı taranarak merdiven kelimesinin geçtiği şiirler tespit edilmiş ve bu şiirlerde merdivene yüklenen sembolik anlamlar incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda Nâbî'nin hikemi şiir geleneği içerisinde merdivenle ilgili olan mecaz ve benzetmeleri ortaya çıkarılmış, bu figürün şairin düşünce dünyasındaki yeri değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Nâbî, merdiven, sembol, yükseliş, iniş.

¹ Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Dr. Öğr. Üyesi. hilalnayir@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2218-2565>

GİRİŞ

Her kültürün kendi sembollerini üretmesi, insanların kendi çevreleri ve hayat koşulları ile olan etkileşimlerinden kaynaklanır. Semboller bir kültürün kimliğini, değerlerini, inançlarını yansıtır. Toplumların sosyal yapısı ve değerleri sembollerini belirleyen öğelerdendir. Mimari öğeler toplumların kültürel, dinî, sosyal yapılarıyla etkileşim içindedirler, bu bağlamda mimari öğelere de çeşitli anlamlar yüklenir. Tarih boyunca bu durum sanat ve edebiyatın bir parçası olmuştur. Merdiven de soyut kavramları somutlaştıran bir mimari öge, eşya olarak sanat ve edebiyatta yer alır.

Türkçe Sözlük'te merdiven “bir yere çıkmaya veya bir yerden inmeye yarayan basamaklar dizisi” olarak tanımlanır (Parlatır vd., 1998, s. 1537). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü'nde merdivenin Farsçada *marbudân* biçimiyle geçtiği ya da *nardubân* biçiminin Türkçeye merdiven olarak geçtikten sonra merdiven şeklini aldığı söylenmektedir (Eren, 1999, s. 292). 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı'nda merdiven maddesinin karşılığında “nerdevân, nerdübân, süllem” kelimeleri bulunmaktadır (Tulum, 2011, s. 1232). Kamus-i Türkî'de “yukarıya ve özellikle binaların üst katına çıkmak için kullanılan basamaklı yol, süllem, baskıç” karşılıkları verilmiş, ayrıca merdiven çeşitlerinden bahsedilmiştir. Eğreti merdiven istenilen yere konan, seyyar merdiven karşılığıdır. Asma merdiven, kısaç, ip merdiven anlamına gelmektedir (Şemseddin Sami, 2015, s. 785). Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de yükseğe çıkmak için kullanılan dereceli ve basamaklı nesne olarak tanımlanmaktadır (Redhouse, 2009, s. 380). Osmanlı döneminde nerdübân yerine zaman zaman tercih edilen diğer kelimeler ise süllem, mirkât ve medâric kelimeleridir. Süllem kelimesinin karşılığı Kamus-ı Türkî'de merdiven ve basamak dışında “bir yere yükselmek için vasıta olan şey”dir (Şemsettin Sami, 2015, s. 1112). Mirkât, Arapça bir kelime olup “raky” kökünden türetilmiştir. “Basamak, merdiven, derece” anlamları vardır (Şemsettin Sami, 2015, s. 810, Muallim Nâcî, 2009, s. 430). Medâric kelimesi “basamaklı yol, merdiven” anlamına gelen medrece kelimesinin cemidir (Şemsettin Sami, 2015, s. 769). Sözlüklerde merdiven mimari bir öge ve yüksek yerlere ulaşmak için kullanılan bir nesne olarak açıklanmıştır.

Merdiven, tasarımını tabiattan alan başlangıçta işlevsel özelliği yönünden değerlendirilebilecek ancak ilerleyen yüzyıllarda estetik değeriyle de dikkat çeken bir yapı elemanıdır. Kimi eserlerde merdivenin “aşama, derece” anlamlarına bağlı soyut yorumlar ortaya çıkar. Merdivendeki “çıkıp-inme” eylemi simgesel bir değer taşır (Özbek Eren, 2019, s. 101). Göğün doğaüstü güçleri bulundurduğuna dünyanın gökten yönetildiğine inanılır. Gök çok katmanlı ve birçok inanışta yedi katlıdır (Hançerlioğlu, 2013, s. 172). Merdiven, göğe yükselme ritüelleri sırasında gök ile yer arasında bir tür bağlantı sağlar. Bazı mitlerde ayrıcalıklı kimselerin bir ağaç, sarmaşık, halat, örümcek ağı ya da merdiven yardımıyla doğrudan göğe çıktıklarından bahsedilir (Eliade, 2017, s. 58). Yükseklik insanüstü güçlere ait bir alandır. Tapınak basamakları ya da göğe uzanan merdiven gibi unsurlar kutsal yerlere ulaşmanın sembolleridir. İnsanlar bu merdivenlere tırmandıklarında insan olmaktan çıkarlar ve ruhları göğe yükselir (Eliade, 2015, 62). İlkel ya da medeni birçok toplumun mitosunda yükseliş aracıdır. Basamaklara yüklenen anlamlar vardır. Hem aracı hem kutsaldır. Tanrıların evine mabetler merdiven aracılığıyla açılır. Yahudilikte yükseliş aracı olarak kabul edilmesi Yakup peygamberin rüyasında

meleklerin merdivenden inip çıktığını görmesine bağlıdır. İslamiyet'te Hz. Muhammed'in miraca çıkışını sağlayan bir yükseliş motifidir (Sümer, 2018, s. 267). Merdiven folklorik ürünlerde olağanüstü varlıkların mekânı olarak nitelendirilmiştir. Kişinin evin merdivenlerinden inerek evden ayrılması ölmesini, ruhani varlıklarla bir araya gelmesini, erginleşmesini sembolize eder. Merdivenin zeminle ve yükseklikle olan bağı ölümü temsil etmesini de sağlamıştır (Abalı, 2022, s. 123). İslam öncesi Türk inancında, gökteki Tanrıya ulaşma isteği, dileklerin ona iletilmesi ve ölen insanların ruhlarının göğe yükseldiği düşüncesi, somut kültürel unsurlar olan şaman kıyafetleri, aksesuarları ve otağ yapısını etkilemiştir. İslam'ın kabulünden sonra da bu sembolik kavram, mimari yapılar ve dokuma sanatları gibi Türk kültürünün önemli unsurlarında varlığını sürdürmüştür. Camilerdeki mihraplar ve geleneksel Türk el dokumaları olan seccadelerde göğe yükselme ve Tanrıya ulaşma fikri açıkça görülmektedir. Ayrıca halılardaki merdiven motifi şamanların ritüellerinde kullandıkları basamaklı direğin bir yansıması olarak değerlendirilir (Sağ ve Yıldırım, 2019, s. 197).

Geleneksel dünyada merdiven, ihtiyaca dayalı tasarlanmış, erişim sorununu çözen ve işlevsel olan bir yapı elemanıdır (Özbek Eren, 2019, s. 100) Türk evlerinde hayatın parçasıdır. Merdiven başının evin uzağına yerleştirilmesi güvenlik ve mahremiyet kaygısının göstergesidir. Ana odaların girişlerine dönük bitirilmez. Modern ev tasarımlarında uygulanan ilkenin tam tersi olarak oturma alanlarından ayrılmıştır. Eyvan merdivenle doğrudan ilişkisi olan tek mekândır. Batı etkisi öncesi hayatlı evlerin merdivenleri gösterişten uzak ve basit yapıdadır. Çoğunlukla rıht tahtaları çalışmamış basit basamaklar olarak inşa edilmiş merdivenler 19. yüzyılda ev tasarımının önemli öğelerinden biri olurlar. Merdivenin geleneksel statüsü 19. yüzyıl burjuvazisinin konutları ve sultanların yeni saraylarıyla değişmiştir (Kuban, 2023, s. 140-141). Görüldüğü üzere Osmanlı döneminde ev içerisinde işlevselliğinin dışında yeri olmayan bu mimari öge mümkün olduğunca mahremiyeti sağlayacak şekilde ev içerisinde planlanmış ve 19. yüzyıla kadar gösterişli olmaktan uzak inşa edilmiştir.

Osmanlı dönemi mimarisinde merdivenle bütünleşen bazı yapılar ağırlık kuleleri, adalet kulesi, minare, minber olarak sıralanabilir. Edirne sarayının bağımsız “seyir köşkü” özelliği gösteren Adalet kasrının bir parçası olan Adalet kulesi kesme taştan inşa edilmiştir ve ahşap bir merdivenle üstteki kasra ulaşılır (Çetin, 2008, s. 47). Türk mimarisinde ağırlık kulelerinin başlıca üç görevi vardır. Bu görevler statik, estetik ve kullanım olarak sınıflandırılabilir. Bahsi geçen kulelerin içlerine yapılan merdivenler dikkat çekicidir. Ayasofya'nın yalnız batı tarafındaki yarım kubbesinin iki yanında bulunan ağırlık kulelerinin içinde merdiven mevcuttur. Sağda ve güneydeki kulenin merdiveni kuleyi örten kubbeye kadar devam eder ve taş basamaklar aşınmıştır. Bu kulenin Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı ilk ahşap minare için temel alındığı düşünülmektedir (Eyice, 1988, s. 469-470). Kuleler dışında merdivenin merkezde olduğu yapılar minarelerdir. Diğer İslam ülkelerinde görülmeyen bir inceliğe sahip Osmanlı minareleri gökyüzüne “mızrak gibi” yükselirler. Basamaklar genellikle tek taştan oluşmuştur ve silindirik bir çekirdek oluşturarak minarenin ekseninde bulunur. Minarelerde bir, iki ya da üç şerefe bulunabilir tüm şerefelere aynı merdivenden ulaşılır. Selimiye Camii'nde Sinan ilk kez her üç şerefeye bağlantısı olmadan ulaşan üç ayrı merdiven tasarlamıştır (Er Akan ve Çakıcı, 2009, s. 50). Merdivenle doğrudan ilgili bir

diğer unsur minberdir. Minber kelimesi “yükselme; yükseltme” anlamlarındaki nebr kökünden türemiştir, “kademe kademe yükselerek çıkılan yer” demektir. Camilerde hatibin hutbe okurken daha iyi görünmek ve sesini daha iyi duyurmak amacıyla üzerine çıktığı basamaklı mimari unsur olan minber kimi zaman da “kürsü, koltuk, taht vb.” anlamındadır (Bozkurt, 2020, s. 101). Basamaklı yapıya sahip minberler merdiven görünümündedir.

Mimari bir unsur olmasının ötesinde merdivenden bir eşya olarak faydalanılır. Gündelik hayatın dışında Osmanlı'da fetihlerde kullanıldığı bilinmektedir. Fetihlerde kalenin zapt edilmesi gecikirse akıncılar gece vakti merdiven kurup kaleye girerler ve kalenin ele geçirilmesini sağlarlar (Pakalın, 1993, s. 39). Bu yönüyle merdiven fetihlere yardımcı olur. Osmanlı'da tespit edilen merdivenle ilgili kullanımlarda dikkat çeken bir diğer ifadeye Mevlevilikte rastlanılır. “Gümüş merdiven” Mevlânâ'nın sandukasının olduğu yere çıkılacak gümüş kaplı merdivene verilen addır (Pakalın, 1993, s. 689).

Osmanlı'da gündelik hayatın vazgeçilmezlerinden işlevselliği ön plana çıkan bir mimari öge ve eşya olan merdiven anlatılarda sembolik birtakım anlamlarla anılır. Klasik Türk edebiyatı metinlerinde de mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit üzerine özellikle 17. yüzyıl gibi farklı üslupların ortaya çıktığı bir yüzyılda merdiven kelimesinin divanlarda ne ölçüde yer aldığı ve hangi bağlamlarda kullanıldığı sorusu akla gelmiştir. Sebki-Hindî, mahallileşme ve hikemî üslup gibi farklı tarzların bulunduğu, içerik ve anlam açısından zengin 17. yüzyılda sözü edilen üsluplarda birçok temsilci yetişmiştir. Bu temsilciler kendilerinden sonraki yüzyılları da etkilemiştir. Siyasî ve sosyal açıdan yaşanan birtakım sıkıntılar sonucunda hikemî üsluba yönelen, düşünceyi ön plana alan bazı şairler bu yüzyılda belirgin bir biçimde ön plana çıkarlar. Yüzyılın şairleri arasında Nâbî hikemî üslubun öncüsü ve en güçlü temsilcisi kabul edilmektedir. Şair, söylediği şiirlerde günlük hayat içerisindeki olaylardan, nesnelere sıklıkla faydalanır. Onun gözlem gücü yüksektir. Şiirlerinde çeşitli nesnelere kurduğu ilişkilerle dikkat çekmiştir. Hayatın içerisinde birçok olay ve nesne şiirlerinin yol göstericiliğini ve didaktik yapısını desteklemiştir. Nâbî'nin şiirlerinde günlük hayattan nesnelere yer verme eğilimi göz önüne alındığında merdiven gibi işlevsel olan ve sembolik anlamlar taşıyan bir nesnenin divanında bulunup bulunmadığı merak konusu olmuştur. Taramalar sonucunda Nâbî'nin Divanı'nda içinde merdiven geçen beyit örnekleri bulunmuştur. Metin merkezli çalışmada divandaki merdivene dair kullanım özellikleri tespit edilmek istenmiş ve bu özellikler tasnif edilmeye gayret edilmiştir. Çalışmada merdivenin şairin hayal ve düşünce dünyasındaki yeri değerlendirilmiştir.

1. NÂBÎ VE HİKMETLİ BAKIŞ

Asıl adı Yusuf olan Nâbî, 1642 yılında Urfa'da doğmuştur. Çocukluğu ve gençliği ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmayan şair, mutasarrıfın dikkatini çekmiş, İstanbul'a gitmesi salık verilmiştir. Şairin İstanbul'a varışı esnasında IV. Mehmet padişahıdır. Nâbî, önce Musahip Mustafa Paşa'ya intisap etmiştir. Mustafa Paşa'nın vefatıyla İstanbul'da durmayarak Halep'e yerleşir. Sakin ve rahat bir hayat sürdürdüğü bilinen şairin Halep'te bulunduğu dönemle ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Burada az sayıda şiir yazmış, kendisine yakın kimselerin yüksek mevkilere gelişlerini kaleme aldığı kasideler ve tarihlerle tebrik etmiştir. Halep'te birçok yapıya tarih yazan şair bir müddet sonra İstanbul'a döner.

Dönemin şairlerini sevindiren bu durum o dönemde Sabit'in Baltacı Mehmet Paşa'ya yazdığı Ramazaniyye'den anlaşılmaktadır. Nâbî İstanbul'a döndükten iki yıl sonra 1712 tarihinde vefat etmiştir (Bilkan, 1997, s. 11-18).

Her dönemin maddi ve sosyal kültür unsurları şairlerin şiirlerine farklı biçimlerde yansır. Şairler kişisel üsluplarını bu çerçevede oluştururlar. Nâbî, sosyal ve kültürel değişimleri dikkate alarak klasik Türk şiirine özellikle gazellerde "hikmetli söyleyişler" getirmiş, yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Onun eşya, durum ve olaylara bakışındaki görme biçimleri şiir için yeni bir soluk olmuştur (Bilkan, 2006, s. 234).

Nâbî, yaşadığı döneme ilişkin huzursuzluğun toplumsal yapıya yansması üzerinde durur. Özellikle yönetimden başlayarak meslek erbabı arasında yayılan zulüm, hile, rüşvet, mal ve menfaat tutkusu gibi olumsuz birtakım davranışların toplumda kök saldığını belirtir. Şair bu olumsuzluklara karşı hikmet ve düşünce yoluyla içsel huzur ve ferahlık arayışındadır. Şiirlerinde bazen eleştiri, bazen şikâyet, bazen hikmet ve tevekkül dolu düşüncelerle olaylara ibretle bakan bir tutum sergiler. İsyân ile teslimiyet arasında bir denge kurar (Karahân, 2012, s. 90).

Nâbî, ahlâk dünyasında "veli" ya da "sufî" gibi ideallerden uzak durur; onun için akıl ön plandadır ve insan arzularını aklın egemenliği altına almalıdır. İdeal insan anlayışında denge, düzen, uyum ve ahenk önemlidir. Nâbî'nin "hakîm" tipi, aklı ve dengeli bir hayatı savunur. O, dünyaya büyüleyici bir şekilde kapılmayan, maddi ve manevi dengeyi sağlayan bir anlayışa sahiptir. Ona göre insan mutluluğu, haksızlık ve kötülükle mücadele etmekte değil, iç huzur arayışında bulur. Geleneksel Osmanlı toplumunun değerleriyle çatışmayan Nâbî, bu değerlere uygun bir yaşam sürmenin önemine dikkat çeker. Kişi toplumsal bozukluklara karşı kendi köşesine çekilmeli ve huzuru bu şekilde yakalamalıdır. Şair, devrin bozuk yönetimini ve toplumsal ahlaksızlıkları eleştirse de asıl amacı eski düzeni ideal bir şekilde sürdürmektir (Mengi, 1991, s. 134).

Hikemî şiirin en önemli temsilcisi Nâbî, özellikle yaratılıştan hareketle Yaradan'ı anlamaya ve anlatmaya çalışmaktadır. Yaratıcının kudretini onun varlık üzerindeki tasarrufunu bilinmeyen bilinen ve görünenle örnekleyerek hissettirmek istemiştir. Onun şiirinin malzemesi günlük hayattan herhangi bir şey olabilir. Kullanılan eşyalar, olaylar, insanların olaylara karşı tepkileri bu malzemeler arasındadır. Nâbî'nin çevresindeki hemen her şey günlük hayattaki kullanımının dışında düşünce ve hayallerini ifade eden araçlardır (Tunç, 2015, s. 21).

Bütün şairler gibi Nâbî'de de mekânlar benzetme unsuru olarak yer almakla birlikte aslî unsur değildir. İnsanın açgözlülüğü, doyumsuz oluşu ya da âşığın çektiği sıkıntılar anlatılmak istenirken hayalin daha kolay anlaşılabilmesi için mekânlar hayali somut hâle getirirler (Aksoyak, 2012, s. 280).

Nâbî'nin şiir anlayışına yönelik değerlendirmeler, onun yaşadığı dönemin toplumsal ve kültürel unsurlarını dikkate alarak klasik Türk şiirine önemli yenilikler getirdiğini göstermektedir. Şairin, özellikle gazellerde yer alan "hikmetli söyleyişleri", eşyaya ve olaylara bakış açısı, şiire düşünsel bir derinlik kazandırmıştır. Şairin bu üslubu, devrin sosyal sorunlarına eleştirel bir tavır takınarak içsel huzur arayışını merkeze alır. Onun ahlâk anlayışında akıl ve denge ön plana çıkarken bireysel mutluluk haksızlıklara karşı

mücadele etmekten çok toplumsal bozulmalara karşı bireyin kendi köşesine çekilerek içsel dinginliğini bulmasıyla ilişkilendirilir. Şair, bu anlamda, isyan ve tevekkül arasında şiirinde hem eleştirel hem de derin düşünceye dayalı bir yaklaşım sergilemektedir. Şiirlerinde akli ve ahengi merkeze alarak dönemin bozulmuş yönetim ve ahlaki yapısına karşı eski düzeni ideal bir şekilde devam ettirme arzusunu dile getirir. Eserlerinde yer alan somut eşyalar ve mekânlar, derin düşüncelerini ve hayallerini somutlaştırarak soyut fikirleri daha anlaşılır kılar.

2. NÂBÎ DİVANİ'NDA MERDİVEN

Nâbî bulunduğu yüzyılda ve sonraki yüzyıllarda başka şairler üzerinde etkisi olan bir şairdir. Farklı üslupların iz bıraktığı 17. yüzyıl yeni tarz ve söyleyişler bakımından dikkat çeker. 17. yüzyıl şairleri Nâilî, Neşâtî, Fehîm-i Kadîm, Nef'î, Azmîzâde Hâletî, Sâbit, Şeyhülislâm Yahyâ, Nev'îzâde Atâyî, Mezâkî, Cevrî, Sükkerî, Sâbir Parsâ divanları taranmış, bu divanların çoğunda merdivene dair örnekler tespit edilmiştir. Nâilî divanında nerdübân (K 10/18) ve süllem (K 5/20, G 178/1) toplam üç kez geçer. Nef'î de nerdübân (K 3/10, K 5/15, K 20/14, K 34/4, K 52/9) beş beyitte geçmektedir. Nev'î-zâde Atâyî, süllem (K 4/31, K 7/22, G 27/10) kelimesini dört kez, nerdübân (K 1/55) kelimesini bir kez kullanır. Azmîzâde Hâletî'nin divanında nerd-bân kelimesi (K 16/26, K 27/5, K 32/37, G 267/6, G 552/4, G 615/3, G 653/1, G 867/7) sekiz beyitte yer almaktadır. Mezâkî de hem nerdübân (K 21/14, G 21/3, G 355/3) hem de sülleme (K 17/35) yer veren şairler arasındadır. Cevrî divanında süllem (K1/12), Sâbir Pârsâ'da nerdübân (G 22/4) birer kere geçer. Şeyhülislâm Yahyâ, Sükkerî, Fehîm-i Kadîm ve Neşâtî'de kelimeye rastlanmamıştır. Sâbit divanında nerdübân (K 7/14, G 73/5, G 135/1, G 136/2, G 310/3, T 28/5, Kt 17) yedi kez, süllem (K 10/39, K 30/19, K 31/6) üç kez geçmiştir. Taranan divanlar arasında Nâbî'den sonra en fazla kullanım Sâbit Divanı'nda tespit edilmiştir. Nâbî divanında nerdübân kelimesinin on dört kez, süllem kelimesinin dokuz kez, mirkât ve medâric kelimelerinin ise birer kez geçtiği görülmüştür. Kelimenin daha çok yalın hâli tercih edilmiştir.

Bütün bu divanlarda merdiven yer almakla birlikte kullanım açısından çeşitlilik sadece Nâbî divanında mevcuttur. Sâbit'te Nâbî'ye benzer kullanımlar belirlenmiş ancak beyit sayısı ve çeşitlilik bakımından Sâbit divanı Nâbî'den geride kalmıştır. Nâbî kendine özgü üslubuyla merdiveni hayal ve düşünce dünyasında farklı biçimde işlemiştir. Kelimeyi divanda bir kez özel isim olarak kullanan şair es-Süllemü'l-mürevnağ fi 'ilmi'l-mantıq adlı Ahdârî'ye ait kitabın bahsi dışında (G559)² merdiveni özel isim olarak kullanmaz. Şair dönemin diğer şairleriyle kıyaslandığında merdivenle oldukça zengin bir benzetme ve hayal dünyası yaratmıştır.

2.1. Merdiven-Gök-Yüce Makam

Merdiven kimi zaman soyut bir mekâna ya da yüce bir makama ulaşma aracıdır. Cennete ya da göğe ulaşacak merdivenin nurdan olduğu söylenir. Aşağıdaki beyit Nâbî'nin naat-ı şerifinde yer almaktadır. Şair, Hz. Muhammed'in dergâhının toprağına layık olmadığını dile getirdikten sonra nurdan bir merdivenden bahseder. Kastedilen Hz.

² Bî-tenezzül bulamaz kimse terakkîye zafer
Oķı bu mes'eleyi sâlik isen Süllemden

Muhammed olabilir. Sâlik, ilahî hakikate ulaşmak için vahiy merdiveninden ilahi yardımla ve kendi çabasıyla çıkacak, hakikati tadarak kavrayacaktır (Pürcevâdî, 1998, s. 36). Sâlikin hakikati arayışında Hz. Muhammed'in rehberliğine ihtiyacı vardır. Kişi, onun aracılığıyla manevi olarak yükselir.

Ḥak-i dergâhuña şâyeste degüldür ammā

Süllem-i nürdür itdüm ceberüta i 'dād (K 2/ 156-25)³

“(Senin) dergâhının toprağına layık değildir ama nurdan merdivendir ilahî âleme saydım.”

Hz. Muhammed'in göğsüne nüzul eden kelam aslında bütün peygamberlerin övücüdür. Onun dili Hakk'ın dilidir. O, “insanın çıkabileceği ve anlamların sırlarına erişebileceği en iyi merdivendir”. (Pürcevâdî, 1998, s. 35). Bu düşünce çerçevesinde Nâbî, “yâ Muhammed-i 'Arabî” redifli naatında söylenen sözleri merdivene benzetir. En güzel sözleri söyleyenler dahi onun en basit görünen sözlerine yaklaşamaz. Sıradan insanların sözüyle peygamberin sözü kıyaslanamaz. Merdiven söz ilgisi kurulması burada Hz. Muhammed'in sözlerinin yüceliğini vurgulamak içindir.

Degül resîde pesîn-pāye-ı 'ibâretüñe

Medâric-i füşehâ yâ Muḥammed-i 'Arabî (K 3/29- 29)

“Ey Muhammed-i Arabî! En güzel, en açık konuşanların merdivenleri senin en geri derecedeki sözlerine ulaşabilir değil.”

Mevlânâ için yazdığı divandaki 6. kasidede Nâbî'nin merdiven benzetmesiyle Fih-i mâfih'e gönderme yaptığı görülür. Şair kasidesinde Mevlânâ'dan bahsederken onu Hz. Peygamber gibi miraca çıkmış göstermektedir. Mevlânâ mananın “yedi tabakalı göğüne güzellikler arşına” ulaşmıştır. Miraca benzeyen yolculuğunda onun kullandığı merdivenden kasıt Fih-i mâfih adlı kitabıdır. Kitabın sayfalarındaki satırlar görünümü dolayısıyla merdivene benzetilmiştir (Doğan, 2009, s. 40).

'Urūca seb ' -tıbâk-ı sipihr-i ma 'nāya

Sütür-ı şafḥasıdur nerdübân-ı Mevlânâ (K 6/16-37)

“Mana göğünün yedi katına yükselmek için Mevlânâ'nın kullandığı merdiven sayfasının satırlarıdır.”

Kalaylı Ahmet Paşa için yazdığı tarihte Nâbî, paşanın mevkiini yüceltmek için yedi kat gök kubbeye ulaşabilecek nitelikte bir merdivenden bahseder. Bu merdiven böyle bir özelliğe sahip olduğu hâlde Ahmet Paşa'nın eşiğinin yüksekliğine bile ulaşamaz. Şair, bir tarafta gök kubbeden söz ederken diğer tarafta eşiğe değinmiş, zıt unsurlardan faydalanıp paşanın yüceliğini vurgulamıştır.

Olamaz āstân-ı rif'atine

³ Örnek beyitlerden sonra verilen şiir, beyit ve sayfa numaraları Nâbî Divanı'nın kaynakçada yer alan baskısına aittir.

Nerdübân heft târem-i mînâ (T 82/44-278)

“Yedi kat gök kubbeye ulaşabilecek merdiven (senin) yüce eşiğine ulaşamaz.”

Şair, Mesnevî El-Müsemâm Be-Gülşen-i Devlet Bâ-Istılâh-ı Dîvân-ı Hümâyün başlıklı manzumesinde 36. beyitten itibaren sahh kaydından bahseder. Pençenin⁴ etraflıca anlatıldığı beyitler dikkat çekmektedir. Padişahın divanı gül bahçesine benzetilirken bahçedeki akarsu pençe olarak tahayyül edilmiştir. Yedi iklim padişah hükmünü geçerli kılan pençe ülkeleri ele geçirir. Fermanların üzerindeki farklı devlet adamlarının pençeleri üst üste gelince merdiven görünümü oluşturur (Koç Keskin, 2022, s. 336). Merdiven burada hükümdarın gücünü anlatan bir yapı ögesidir. Padişahın buyruklarına hizmet edenlerin çokluğu ve derecelendirmeleri merdiven benzetmesiyle sağlanmıştır.

Birbiri üzere gösterüp derecât

Kaşr-ı aḥkâma oldı bir mirkât (M 8/40-420)

“Birbiri üzerine dereceler gösterip, buyruklar köşküne bir merdiven oldu.”

Nâbî'nin Kırım Hanı Devlet Giray'a yazdığı methiyede de fermanlardaki pençeden söz edilmektedir. Beyitteki merdivene çıkmak ifadesi yüce bir kimsenin huzuruna çıkmak olarak düşünülebilir.

Mülk-ı 'adlûñ seyr içündür vüs'at-ı eşrafını

Hâme çıkmak nerdübâna pençe-i fermân ile (K 21/4-144)

“Kalemin fermanının pençesi ile merdivene çıkması adalet ülkesinin ileri gelenlerinin kudretini görmek içindir.”

2.2. Merdiven-Araç

İnsan başkalarına minnet duymaktan kaçınmaz ancak bu minnetin de sınırı vardır. Bir büyüğe karşı hissedilen saygı ve minnettarlık hedefe ulaşana kadar sürer. Merdiven mecazen başarıya ulaşmayı, hedefe varmayı temsil etmektedir. At bir hedefe ulaşmada araçtır hedefe ulaşana kadar ata minnet duyulur ancak attan inilince merdivene ulaşıncaya o minnet duygusu kaybolur.

Yok zîr-i bâr-ı minnet-i esb olmadan ḥalâş

Ancak sürer o minneti de nerdübâna dek (G 428/2-783)

“Ata minnet yükünden kurtuluş yok ancak o minnet de merdivene (ulaşana) dek sürer.”

Şair âşığın âhının halka halka göğe ulaşmasını merdiven benzetmesiyle anlatır. Âşığın yanan gönlünden çıkan âhlar merdiven basamakları gibi yükselmektedir. Soyut-somut ilgisinin kurulduğu beyitte âhın göğe çıkışı aynı zamanda geleneğe uygun şekilde tasvir edilmiş olur. Âh, âşığın şikâyetlerini göğe ulaştırıran bir araçtır ve merdivene benzetilmiştir.

⁴ Sahh ve imza gibi fermanlara çekilen işaretlere verilen addır (Onay, 2013, s. 331).

Âhum ki halka halka olur çerhe muttaşıl

Süz-ı dilûñ şikâyet için nerdübânıdur (G 107/4-540)

“Gönül yangınının şikâyeti için merdiven olan âhim aralıksız halka halka olup göğe ulaşır.”

2.3. Merdiven-Ayak-Adım

Nâbî, merdiveni hayatın içindeki işlevsel yeriyle bağlantı kurarak ele aldığı gibi bazen de merdivene sembolik anlamlar yükler. Geleneğe uygun yazdığı divandaki 423 numaralı gazelde şair, merdivenin sevgilinin ayağının altında oluşunu vurgular. Merdiven tıpkı toprak gibi sevgilinin ayağını bastığı yerdir. Toprak gibi ayakaltında olduğu hâlde merdiven yukarıda yer alan yapı elemanları tavan ve çatıdan daha yüce bir konuma gelmiştir. Sevgilinin ayağının altında olmak merdiveni kıymetlendirmiştir. Beyit içerisinde çatı ve tavan gibi merdivenle ulaşılacak noktalar geçmektedir. Şair, merdivenlerin ayak öptüğünü söylerken merdivenlerin zeminle olan bağlantısını hatırlatır. Diğer mısra da yukarıda olan unsurları sıralayarak zıt imgeleri bir araya getirir. Beyitte merdivenin zemin ve yükseklikle ilgisi üzerinden bir hayal tasvir edilmiştir.

Tāvân-ı saķf reşk ile çāk olsa vechi var

Gördükçe pâyûñ öpdüğünü nerdübânlaruñ (G 423/3-780)

“Merdivenlerin ayağını öptüğünü gördükçe çatının tavanı kıskançlıkla yüzünü yırtsa yeridir.”

Nâbî, merdivenlerin işlevsel özellikleri dışında üzerinde gerçekleşen birtakım eylemlere de yer verir. Merdivenin başı bir karşılama ya da vedalaşma noktasıdır. Aşağıdaki beyitte şair, hilâlin gökyüzünde ilerleyişini anlatır. Kişileştirme yoluyla güneşi merdiven başında bekleyen biriymiş gibi anlatır. Gece boyunca gökyüzünde olan hilâl güneş doğarken adımlarını tamamlar.

Hilâlûñ itmege Nâbî kudûmın istikbâl

‘Azîz-i mihr ser-i nerdübâna geldi gibî (G 884/5-1122)

“Güneş azizi, hilâlin gelişini karşılamaya merdiven başına geldi gibi.”

2.4. Yükseliş-İniş

Zaman zaman inme ve çıkma eylemlerinden yola çıkan şair, bu eylemlere sembolik anlamlar yükler. Nâbî, Sadrazam Mehmet Paşa'nın Moskof taburunu bozguna uğratmasına yazdığı tarihte merdivenin özelliklerinden faydalanarak kişinin tevazu göstermesinin gerekliliğinden bahseder. Merdiven yapısı itibarıyla daima ayakaltındadır ancak insanlar onun üzerinde yükselir. Yükselme çıkma kişi dengesini kaybedip düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Merdiven yükselmenin getirdiği kibri sembolize eder. Kişi merdiven basamaklarını sadece kendini daha yüksekte konumlandırmak ve başkalarından üstün olduğunu hissettirmek için kullanmamalıdır. İnsan ne kadar kibirlenip kendini büyük görürse o kadar alçalır. Şair alçalmak ve yükselmek ifadeleriyle merdiven üzerindeki bir insanın hareketlerinden yola çıkarak soyut bir anlam yaratır.

O deñlü pest olursun her ne deñlü i 'tilâ itseñ

Bu da 'vânuñ sübütunda saña bürhân yiter süllem (G 497/6-838)

“Ne kadar yükselsen o kadar alçalırsın. Bu düşüncenin doğruluğunu ispat için sana kanıt olarak merdiven yeter.”

Şair, yükselmenin aslında tenezzül olduğunu aşağıdaki beyitte dile getirir. Hikmetli bir söyleyişle hayatı kasra benzeterek kasrın balkonunu yükselme hedefi olarak gösterir. Şairin her nefesi bir adımdır, merdiven de hayatın zaman dilimleridir. İnsan bu kasrın en yüksek yerine çıktıkça aslında hayat merdiveninden aşağı inmektedir (Şentürk, 1999, s. 524) Bir insan yüksek makamlara ulaşırken zaman geçer ve ölüme yaklaşır. Yüksek ve alçak manasına gelen zıt kelimelere beyitte yer verilmiştir. Merdivende yukarı çıkmak ve merdivenden aşağı inmek eylemleri soyutlaştırılarak hayatın olağan işleyişine gönderme yapılmıştır.

Tenezzüldür terakki ğurfe-i kaşr-ı hayât üzre

Nefes pâyumdur evkât-ı hayâtum nerdübânumdur (G 64/7-506)

“Hayat kasrının balkonuna yükselmek tenezzüldür. Nefes adımdır, hayatımın zaman dilimleri merdivenimdir.”

Başka bir beytinde Nâbî, nefesi yani hayatı merdivenlere benzetir. İnsana bahşedilen ömür aslında cennet köşküne ulaşacak bir merdivendir. Alınan her nefesle ömür geçer, zaman azalır. Zamanını geçici, değersiz işlerle harcayanlar ömürlerini anlamsızca tüketirler. Her insanın bu yüksek manevi makama ulaşmak için fırsatı vardır ancak bazı insanlar bu fırsatı kullanamazlar. Şair merdiven basamaklarının yüksek bir yere ulaşmasıyla cennet arasında ilgi kurmuş, merdivenleri dünyada geçirilen zamana benzetmiştir.

Pest yirlerde ider añlamayan fersüde

Nerdübân olduğımı kaşr-ı bihişte nefesüñ (G 401/3-761)

“Nefesin cennet köşküne merdiven olduğunu anlamayanlar (onu) alçak yerlerde eskitirler.”

Nâbî, Musâhip Mustafa Paşa'ya sunduğu kaside-i azliyeyi kethüdalıktan azledildikten sonra kaleme almıştır. Şair, aslında bu kasidede kendi kendisine hitap eder. Görevinden ayrıldıktan sonra meydana gelen değişiklikleri, insanların nankörlüğünden duyduğu manevî ıstırapı anlatılır (Karahana, 1967, s. 5). Kasidenin aşağıdaki beytinde bir kimse yükseldiğinde ondan faydalanmak isteyenlerin onun yanında görünmelerini eleştirir. Kişi belirli bir mevkiye geldiğinde destekçisi gibi görünenler şartlar değişince onun önünü kesmeye, ilerlemesini durdurmaya çalışırlar. Rekabet eden, kıskanç olanlar destekler gibi göründükleri hâlde aslında zarar verip engelleyici bir tutum içerisinde olabilirler. Şair merdivende yukarı çıkan birine yukarıya çıkarken koluna girip destek verileceği gibi aynı zamanda onun yükselişine engel de olunabileceğini söyler. İkiyüzlü, çıkarıcı insanları bu benzetmeyle yerer.

Nerdübânlarda baġal-gîrlige sür'at iden

Nerdübân üzre ider sebķate Őimdi ikdām (K 12/36-79)

“Merdivenlerde koluna girmek için acele edenler Őimdi önüne geķip engel çıkarmaya çalıŐıyor.”

Şair, sürekli kendini överek kibirli ifadelere başvurarak konuŐmanın tehlikelerine dikkat çektiġi aŐaġıdaki beyitte “çürük merdiven ile dama çıkılmaz” atasözünden faydalanır. Kişinin kendini bilmemesi, haddini aŐması çürük bir merdivenle dama çıkmaya benzetilmiştir. Nâbî, bu beyitle insanları kibirden uzak durmaya, kendini övmekten kaçınmaya davet eder.

Lâf eyleme zebân-ı tefâhür-feŐân ile

Bâlâ-yi bâma çıkma çürük nerdübân ile (G 676/1-967)

“Övünme saķan dil ile laf söyleme, çürük merdiven ile yüksek dama çıkma.”

2.5. Merdiven-Mana-Şiir

Nâbî, hakikate ulaşan kişinin satırların altında yatan anlamı doġrudan idrak etme noktasına ulaŐtıġını söyler. Kasr, mecazi anlamda yüceliġi, bilgeliġi çağrıŐtırır. Merdiven ise bu yola gidecek kimselerin aracıdır. Kavrayarak hakikate ulaşan kimse artık bir araca ihtiyaç duymaz.

HuŐul-ı ma'nîye dekdür sûtûra Őarf-ı nazār

Olınca kaŐra resân nerdübâna yir ġalmaz (G 315/5-693)

“Mananın vücuda gelmesi satırlara bakış sarf edene kadardır. Kasra ulaŐınca merdivene gerek kalmaz.”

Mimari ögelerin bir arada yer aldıġı bir başka beyitte mana kubbeye benzetilmiştir. Kubbe, ulaŐılabilecek en yüce manayı temsil eder. Perdeleri görmek ifadesiyle hakikatin ardındaki gizemi çözmek anlaŐılabilir. Bu kubbeye ulaşabilmek için merdivenden geķmek gereklidir. Merdiven manaya ulaşmada bir araçtır.

Gören sûtûrın olurdu resîde mefhûma

Çıkılsa ġârem-i ma'nâya nerdübânından (G 607/4-918)

“Merdiveninden anlam kubbesine çıkılsa (orada) perdelerini gören manaya eriŐmiŐ olurdu.”

Nâbî, aŐaġıdaki beyitte mana âleminin merdivenlerini çıkanların yazdıġı Şiiri gözden geķirmesini ister. Dünyadaki maddi gerçelikleri aŐarak manevi hakikatlere ulaŐmaya çalıŐanlar onun Şiirindeki hikmetli sözleri derinlemesine anlayacaktır. Mana âlemleri merdivenlere benzetilmiştir.

Bu Ői're eylesün imrâr-ı dîde ey Nâbî

Çıķan 'avâlim-i ma'nâya nerdübânlardan (G 638/9-940)

“Ey Nâbî merdivenlerin ma'nâ âlemlerinden çıkan bu Şiiri gözden geķirsin.”

Nâbî, Râmî Muhammed Paşa'ya yazdığı sitayişte manayı çatıya benzetirken aklın ışığının manaya ulaşabilmek için merdiven kurduğunu söyler. Mana yüksekteki bir yer olarak nitelendirilir. Bu yüksekliğe çıkabilmek için aklın ışığı merdivenden faydalanacaktır. Kişi, akılla görünen anlamların ötesine geçerek daha derin hakikatleri anlayacaktır. Manaya ulaşma sembolik bir merdivenle gerçekleşir.

Şüret-i zâhire-i kevne tenezzül mi ider

Bâm-ı ma'nâya kırar pertev-i 'aklı süllem (K 15/62-109)

“Varlığın maddi görünüşüne tenezzül mü eder? Mana kubbesine aklın ışığı merdiven kırar.”

Nâbî, aşağıda yer alan beyitte gazelin özelliklerinin neler olması gerektiğine dair görüşlerini bildirir. Gazel daha önce görülmemiş, işitilmemiş, söylenmemiş olmalıdır. Şair, gazelin yapısı ve estetik değerini vurgulamak için merdiven benzetmesinden faydalanır. “Görülmemiş, duyulmamış, söylenmemiş” bir gazel yazma arzusu her beytin orijinal bir anlam taşımaya gerektiğini ifade eder. Bu basamakların biri bile çiğnenirse yazık olacaktır. Merdiven manevi ya da sanatsal bir yükseliş simgesidir. Gazelin beyitleri sıradan olmamalı ve kolayca taklit edilmemelidir. Gazel sıradan bir söyleyişle değersizleştirilmemelidir.

Gazel nâ-dîde vü ne'şnide vü nâgüfte lâzımdur

Yazuğdur pâyesi pâ-mâl ola Nâbî bu mirkâtün (G 457/5-806)

“Ey Nâbî! Gazel görülmemiş, duyulmamış, söylenmemiş olmalıdır. Bu merdivenin (bir) basamağı (bile) çiğnenirse yazık olur.”

Şair, kalem redifli gazelinin aşağıda yer alan beytinde altı basamaktan bahseder. Ruh, akıl, gönül, el, başparmak ve hayal yazmanın farklı bir boyutunu temsil eder. Ruh, ilhamın, maneviyatın ve yaratıcılığın kaynağının simgesidir. Akıl, yazının mantıklı, tutarlı olmasını sağlar. Yazının hissiyatının yoğunlaşabilmesi için gönle ihtiyaç vardır. El, yazının kâğıda dökülmesi için gereklidir. Başparmak ise yazının ince kontrolünü sağlar. Hayal, yazının nihai yaratıcılık düzeyidir. Bu altı unsur bir araya gelerek bir merdiven olur. Her basamak yazının farklı bir yönünü ele alır.

Rûh u 'aql u dil ü dest ü ser-i engüşt ü hayâl

Oldılar süllem-i şeş pâyeye-i imlâ-yı kalem (G 513/9-848)

“Ruh, akıl, gönül, el, başparmak ve hayal; kalemin yazma derecelerinde altı basamaklı merdiven oldular.”

SONUÇ

Osmanlı mimarisinde merdivenler özellikle işlevsellik açısından ayrı bir yere sahiptir. Hem yapısal bütünlük hem de mekânsal geçişleri sağlamak için tasarlanmış yapı öğeleridir. En temel işlevleri mekânlar arası fiziksel geçişleri sağlamaktır. Saraylar, köşkler, camiler, medreseler gibi önemli yapılarda merdivenler farklı katlar, bölümler arasında bağlantıyı kırar. Büyük camilerde özellikle minarelere çıkmakta kullanılan merdivenler insanları ibadet ve ezan için gerekli yüksek noktalara ulaştırır. Ayrıca

camilerin iç mekânlarında minber ve kürsüye çıkış yine merdivenlerle olur. Seyyar merdivenler yüksek noktalara ulaşmada günlük hayatın içinde daima yer alan eşyalardır.

Mimari içerisinde sağlamlığı, kullanım gerekliliği gibi özellikleriyle dikkat çeken merdiven hemen her toplumda sembolik anlamlar taşımıştır. Merdiven mimari bir unsur ve bir eşya olarak Nâbî divanında yerini alır. Merdivenin basamaklı bir yapıya sahip olması, yüksekte olana ulaştırması gibi özellikleri göz önünde bulundurulmuş, gökle, ulvî olanla bağ kurabilmenin sembolü olmuştur. Devlet büyüklerinin yüce makamlarına ulaşılabilmesi için de sembolik bir araç olarak merdivenden bahsedilmiştir. Merdivenden çıkılarak yüksek noktalara erişilebileceği gibi bu yüksek noktalardan inerken de merdivenin devrede olabileceği fikrini Nâbî makamda yükselme ve inişlerin sembolü olarak ele almıştır. Özellikle kişinin bir makamda yükselişi ve bu yükseliş sonrasında azledilebileceği gerçeğinin yansıtılmasında çıkma ve inme eylemlerinin soyut ifadesi olarak merdiven kullanılır. Yükselişlerde ve inişlerde makam mevki sahibi kimselerin etrafındakilerin bu süreçte kişiye olan davranışları merdiven benzetmesiyle ele alınır. Tevazu sahibi olunması gerektiğine yönelik beyitlerde merdiven yine bir benzetme unsurudur. Hikemi nitelikteki bu beyitlerle merdiven benzetmesi şiire hem derinlik hem de evrensel bir anlam kazandırır.

Çok yönlü ve zengin anlam katmanlarına sahip bu nesne ilişkili olduğu unsurlarla anılmıştır. Tavan, kubbe, balkon vb. yükseklik bildiren unsurlara içinde merdiven geçen beyitlerde değinilmiştir. Beyitlerde zaman zaman ayakaltında kalmasından ve adım atarak çıkılmasından bahsedilmiştir. Merdivenin yükseklikle olan bağlantısı kadar çok örnekte geçmese de yerle olan bağlantısı da böylelikle vurgulanmıştır. Merdiven başında bekleyiş vb. ifadeler de Nâbî'nin gözlem gücünü yansıtmaktadır. Merdivende bekleyiş ya da bir büyüğün huzuruna çıkarken sembolik de olsa bir merdiveni kullanmak hayatın akışı içerisinde merdiven üzerinde gerçekleşen eylemleri hatırlatır. "Çürük merdivenle dama çikılmaz" atasözüne de dikkat çekmektedir.

Şiir ve mana konusunda farklı benzetmelere yer veren şairin merdivenin özelliklerinden faydalanarak da şiir ve mana ile ilgili düşüncelerini aktardığı görülmüştür. Mana yücedir, ona ulaşmak için kişi-şair sembolik bir merdivene ihtiyaç duyar. Basamaklı yapısı ile beyitlerin merdivene benzer şekilde sıralanmasından yola çıkarak şair, merdiven basamakları ve şiir arasında benzerlik ilgileri kurar. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Nâbî'nin üslubuna dair hemen her özelliği merdivenle ilgili beyitlerde görmek mümkündür denebilir. Gündelik hayatın bu işlevsel unsurunu bazen hikmetli bir söyleyişle işleyen Nâbî bazen de soyut-somut bağlantılar kurarak şiirindeki anlamı zenginleştirir.

KAYNAKÇA

- Abalı, İ. (2022). Mistik-sembolik bir mekân: Türk folklorunda merdiven. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 6 (1), 108-126.
- Akkuş, M. (1993). *Nef'i divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2012). Şair Nâbî "Nâbî divanında mekân tasviri". (Bilkan, A. F., Ed.) *Şair Nâbî içinde* (ss. 267-281). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Ayan, H. (1981). *Cevrî hayatı kişiliği, eserleri ve divanının tenkitli metni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî divanı I-II*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.
- Bilkan, A. F. (2006). Nâbî'nin klasik şiirdeki yeri (Ceyhan, A., Haz.) *Ayla Demiroğlu kitabı* içinde (s. 228-236). İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları.
- Bozkurt, N. (2020). Minber. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (C.30) İstanbul: TDV Yayınları.
- Çetin, Y. (2008). Osmanlı konut mimarisinde cihannümalılar (seyir köşkları). *Sanat Tarihi Dergisi* 17 (2), 43-58.
- Doğan, M. N. (2009). Nâbî divânı'nda lafız-mana münasebetleri. *Şair Nâbî Sempozyumu*. Şanlıurfa Belediyesi, Şanlıurfa.
- Eliade, M. (2015). *Dinler tarihine giriş*. (Arslan Özcan L. Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Eliade, M. (2017). *İmgeler ve simgeler* (Kılıçbay M. A. Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Er Akan, A. ve Çakıcı, Z. (2009). Klasik Osmanlı mimarisinde minarelerin cami mimarisine etkileri: Sinan minarelerinin şehir silüetindeki yeri. *6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.
- Erdoğan, E. (1994). *Sükkeri, hayatı, edebî kişiliği ve divanı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Eren, H. (2019). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Eyice, S. (1998). Ağırılık kulesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C.30) İstanbul: TDV Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2013). *Dünya inançları sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İpekten, H. (1990). *Nâilî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (1996). *Neşâtî divanı*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit divanı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Karahan, A. (1967). *Nâbî*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Karahan, A. (2012). Şair Nâbî-"Nâbî'nin sanatı ve şahsiyeti". (Bilkan, A. F. Ed.) *Şair Nâbî içinde* (s. 85-108). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ divanı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, B. A. (2017). Azmizâde Hâletî dîvânı. Erişim tarihi: 23.07.2024. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>
- Koç Keskin, N.İ. (2022). Arzuhâli edebî bahçeye gizlemek: Nâbî'nin Gülşen-i Devlet'i üzerine. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 28 (28), 316-352.

- Kuban, D. (2023). *Türk ahşap konut mimarisi 17-19. yüzyıllar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Mengi, M. (1991). *Divan şiirinde hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Mermer, A. (1991) *Mezâkî hayatı kişiliği, eserleri ve divanının tenkitli metni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Muallim Nâcî. (2009). *Lügat-i Nâcî*. (Kartal, A., Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Onay, A. T. (2013). *Açıklamalı divan şiiri sözlüğü eski Türk Edebiyatında mazmunlar ve izahı*. (Kurnaz, C., Haz.). Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Özbek Eren, İ. (2019). İşlevsellikten imgeye basamağın/merdivenin hâlleri. *Arredamento Mimarlık* (331), 100-103.
- Pakalın, Z. (1993). *Osmanlı tarih ve deyimleri sözlüğü*. İstanbul: Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parlatır, İ., Gözaydın, N. ve Zülfikar, H. (1998). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pürcevâdî, N. (1998). *Can Esintisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Redhouse, J.W. (2009). *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*. (Toparlı, R., Eyövge Yılmaz, B., Yılmaz, Y., Haz.) Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Sağ, M. ve Yıldırım, M. (2019). Türk kültüründe merdiven sembolünün yorumlanması. *Türkoloji* (94), 183-199.
- Sümer, N. (2018). Mitolojik ve dinsel bir yükseliş simgesi olarak merdiven motifi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 257-269.
- Şemsettin Sami. (2015). *Kamus-ı Türkî*. (Yavuzarslan, P., Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Şentürk, A. (1999). *Osmanlı şiir antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tunç, S. (2015). *Nâbî divanında sosyal hayata hikmetli bakış*. Konya: Palet Yayınları.
- Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm hayatı, sanatı, divanı ve metnin bugünkü Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yoldaş, K. (2005). *Sâbir Pârsâ divanı*. İstanbul: Kitabevi.

THE STAIRCASE AND ITS SYMBOLIC REFLECTIONS IN NÂBÎ'S DIVAN

ABSTRACT

Architectural elements in world literature do not merely represent physical spaces; they also serve as components imbued with abstract and symbolic meanings. Considering architectural elements within a literary framework transcends their functional characteristics, establishing a connection with the emotional, spiritual, and intellectual dimensions of human experience. In this context, the staircase emerges as a structural element that holds symbolic meanings in almost every culture. The presence of stairs in narratives is not only due to their physical function of connecting spaces but also because they represent abstract concepts such as ascension and descent. Stairs often symbolize human elevation or decline in spiritual or social ranks. Throughout various literary periods and genres, this architectural figure has been frequently used as a tool for metaphor. Moreover, the staircase is viewed as a symbol of human efforts, successes, failures, or the obstacles encountered in life.

Nâbî, one of the foremost representatives of classical Turkish literature, is a poet who reflected the social and communal structures of his time in his poetry. In his poems, traces of the socio-cultural characteristics of the period can be found. Nâbî often incorporates the colloquial language of the people into his poetry, bringing social environments and societal structures into his works. Idioms frequently used by the public and objects encountered in daily life are among the key elements that enrich his didactic style. Ordinary objects from daily life, seen through Nâbî's observational skill, gain deeper meanings through metaphors and similes in his poetry. One of these objects is the staircase. While the staircase appears as a structural element present in all aspects of human life, in Nâbî's poetry, it occasionally carries profound symbolic meanings. This architectural element, which goes unnoticed in daily life, is often symbolized in Nâbî's divan. Within the scope of this study, poems in Nâbî's divan that contain the word "staircase" have been identified, and the symbolic meanings attributed to the staircase in these poems have been analyzed. The analysis reveals the metaphors and similes associated with stairs within the tradition of Nâbî's didactic poetry, shedding light on the place of this figure in the poet's intellectual world.

Keywords: Nâbî, staircase, symbol, ascension, descent.